

A „Veszprém megye helytörténeti lexikona” című munka vitája

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Tudományos Bizottsága vitát rendezett Veszprém megye helytörténeti lexikonáról. A Tudományos Bizottság dr. Csizmadia Andor tanszékvezető egyetemi tanárt, a jogtudományok doktorát, a pécsi Tudományegyetem dékánját, Éri Istvánt, a Veszprém megyei múzeumok igazgatóját és Wallner Ernő egyetemi docenst, a földrajztudományok kandidátusát kérte fel arra, hogy a vita alapjául szolgáló bírálatokat, értékelő észrevételeiket a résztvevők számára írásban előre elkészítsék. A vitára 1965 április 22-én került sor az ELTE központi épületének tanácstermében. A vitát dr. Beér János tanszékvezető egyetemi tanár, a jogtudományok doktora, a Tudományos Bizottság elnöke vezette. A vitán a különböző tudományterületek képviselői közül mintegy 40 szakember jelent meg. A munka szerzőin és a felkért hozzászólókon kívül ott voltak: dr. Sinkovics István professzor, az ELTE Bölcsészkarának dékánja, dr. Vargyas Lajos, a néprajztudományok doktora, dr. Thirring Lajos egyetemi magántanár, a Nemzetközi Statisztikai Intézet tagja, dr. Vas Tibor professzor, a jogtudományok kandidátusa, dr. Bakács István, az Országos Levéltár osztályvezetője, Szigeti Mihály és Scherer Tibor, az Akadémiai Kiadó szerkesztői, dr. Kenéz Győző tanár, dr. Degré Alajos és Lakatos Ernő megyei levéltárvezetők, Páldy Róbert, a Könyvtáros szerkesztője, a Közalkalmazottak Szakszervezetének képviselői és többen az Eötvös Loránd Tudományegyetem s más egyetemek oktatói közül.

Az alábbiakban rövid vázlatos áttekintést adunk a vita legfontosabb részleteiről, nem térve ki Éri István bírálatára, tekintettel arra, hogy a Közlemények jelen száma azt teljes terjedelemben közli.

Dr. Csizmadia Andor szerint a „Magyarország helytörténeti lexikona” című sorozat első kötetére mind a tudományos, mind a gyakorlati életnek különösen fel kell figyelnie és a szükséges bírálatokkal a szerzők segítségére sietni, hogy a következő kötetekben ezeket értékesíthessék. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Tudományos Bizottsága éppen

ezért igen helyesen tűzte ki vitára a Veszprém megyei kötetet, mert az alapos vita feltétlenül segíti a szerzőket a további kötetek megírásánál.

Ahhoz azonban a vitában résztvevőknek jól kell ismerniük, s talán használniuk is a kötetet, mert ebben a helytörténeti lexikonban a forrásoknak olyan rendkívüli mennyiségű és olyan sokoldalú anyaga van feldolgozva, melyek bírálatát akkor lehet helyesen elvégezni, ha a bíráló maga is használta már ezeket a forrásokat, tisztában van azok tudományos és gyakorlati felhasználásának lehetőségeivel.

A lexikon célja, mint arra Erdei Ferenc az előszóban rámutatott, a Fényes Elek által megkezdett, majd Pesty Frigyes és Tagányi Károly által folytatott vállalkozásoknak a mai viszonyok szükségleteihez mért megvalósítása. Megyei monográfiák a Horthy-korszak alatt is készültek, de ezek alig adnak többet a lexikonban közölt népességi és közigazgatási adatoknál. A falvak népességének életéről, évszázados küzdelméről, a települések lakóinak életét meghatározó gazdasági viszonyokról ezek a monográfiák alig adnak valamit, de annál többet a falu földesurairól, a falu viriliseiről, a rendszert megszemélyesítő helyi hatalmasságokról.

Napjainkban új igényként jelentkezik településeink múltjának megismerése, de a múlt megismerése azt a célt is szolgálja, hogy a jövőt megfelelően építsük. Elég sok hibát követtünk el az elmúlt években is azért, hogy a múlt ismeretének mellőzéseivel, a helyi társadalmi követelmények ismeretének hiánya mellett akartunk igazgatási reformokat végrehajtani. A valóság nem ismerése önkényes és adminisztratív intézkedésekhez vezetett, elégedetlenséget szült és a következmény a kívánt eredmény helyett sikertelenség lett.

Napjaink társadalomtudományi kutatásaiban nagyobb helyet kap a szociológiai módszer, a valóság felismerése és feltárása. Ezen módszernél azonban gyakran az a veszély jelentkezik, hogy néhány adat feltárása mellett az író önmagáról is elhiszi, hogy az egész valóságot ismerte meg, pedig csak a valóságnak egy részét, s megállapításai ezért torzítottak

lesznek. A Veszprém megyei helytörténeti lexikon éppen a maga sokoldalúságával azt a célt szolgálja, hogy valóban a valóságot adja és a szociológiai módszer felhasználásával szolgálja is tudjon azoknak, akik nemcsak szólamszerűen hangoztatják a valóság megismerésének szükségességét, hanem mint a közigazgatás felelős emberei, az igazgatottak életét jobbá és könnyebbé akarják tenni. A szerzőknek valóban nagy nehézségekkel kellett megküzdeniük, amikor ezt a valóságot akarták bemutatni. Az adatoknak olyan nagy tömegét kellett feldolgozniuk, amelyeket mind lehetetlen, de szükségtelen is a lexikonban közölni, ha pedig szükségszerűen a válogatás útjára lépnek, azzal a nehézséggel találják magukat szemben, hogy vajon a válogatás nem torzítja-e a valóságot? Vizsgáljuk meg ennek alapján, hogy a lexikon milyen forrásokat használt fel, felhasználta-e minden szükséges forrást, a felhasznált forrásokat jól rendszerezte-e és a feldolgozásból mit tud a ma tudománnyal foglalkozó és gyakorlati embere meríteni? A jelenlevők bizonyára megbocsátják, hogy csak a jogtörténész és a közigazgatási jogász szemszögéből végzem a vizsgálatot.

A történész szempontjából érdekes az a kutatómunka és források felsorolása, amit a szerzők külön cím alatt (14–15 old.) elvégeznek. A források felsorolása igen gazdag, azt lehet mondani majdnem minden fellelhető levéltár anyagát feldolgozták. A következő kötetekre azonban helyesebb tartanám, ha konkrétabb és részletesebb felsorolást tartalmazna az ilyen forrásközlés. Ne csak általában bírósági levéltárakat, gyűjteményeket említsenek a szerzők, hanem pontosan meg kell jelölni a levéltár nevét, székhelyét és a levéltár gyűjteményét.

Maguk a szerzők hívták fel arra a figyelmet, hogy nem egyforma a forrásanyag minden megyében. Amint a szerzők is jól látják, még a Veszprém megyei forrásanyag is az egyes községeknél egész különböző értékű és mélységű. Különösen a második világháború alatt rengeteg olyan levéltári anyagunk pusztult el, amit évszázadokon keresztül meg tudtak őrizni a hiteles helyek és más arhivumok. Milyen kár, hogy a helytörténeti lexikon már nem előbb készült el. Többkötetes helytörténeti lexikon-sorozatnál tehát figyelembe kell venni a szerzőknek e divergáló forrásokat, hogy a lehetőség szerint egységes rendszer alakuljon ki.

A mai gyakorlati munkának elsősorban a legújabb adatokra van szüksége, mert hiszen abból látja a fejlődés irányát. Gondolni kellene arra, hogy a következő kötetekben a legutóbbi összeírások, ill.

népszámlálások anyaga gazdagabban kerüljön közlésre.

A lexikon egész rendszere jó, ugyanez mondható mind az első, mind a második része. Mégis helyes lenne a jövőben, ha a bevezető tanulmányok a problémákat élesebben vetítenék fel. Ezzel ad a lexikon segítséget a megye, a járások, a városok és községek vezetőinek.

Felvetették a szerzők, vajon helyes-e a jegyzetanyag közlése. Feltétlenül csak helyeselni lehet, mert pontos közléssel lehet csak a tudományos kutatást segíteni. Ne a szerzők asztalfiókjában maradjanak a források, a lexikont így sokkal jobban lehet használni.

A bírálat összefoglalásaképpen megállapíthatom, hogy Veszprém megye helytörténeti lexikona igen hasznos munka és mind a tudomány, mind a gyakorlati élet számára ezt a kezdeményezést az ország valamennyi megyéjére kiterjedően folytatni kell. Törekedni kell azonban arra, hogy a lexikon adatgyűjtésében és a bevezető feldolgozásban a legújabbkori adatok bőségesebben álljanak rendelkezésre és a következő kötetekben ezek a szempontok jobban érvényesüljenek.

Dr. Wallner Ernő főként arról szolt, hogy a lexikon nagy segítséget jelent a földrajzkutatóknak is. A településföldrajz, a népességföldrajz számára alapvetőek azok a források, amelyeket a szerzők feltártak. Bírálatában még arra mutatott rá, hogy a következő kötetekben célszerű lenne több térképet közölni a települések alaprajzának a bemutatásához, — esetleg a kötet végén szereplő fényképanyag rovására. Éri Istvánnal egybehangozón kifogásolta a földrajzi nevek elhagyását. Véleménye szerint kár volt, hogy az összegyűjtött földrajzi helynévanyag a kötetből kimaradt.

Dr. Thirring Lajos professzor a demográfia és a statisztikai tudomány szempontjából bírálta a kötetet. Megállapította, hogy a kötet rendkívül gazdag anyaga lenyűgöző volt, használhatósága eleve biztosítottnak látszik. Öröm látni, hogy a régi tervek átformálva, meggazdagodva megjelentek. A gyakorlati és a tudományos szempontokat egyaránt tekintetbe véve készült a kötet és ez helyes megoldás. Csatlakozva Csizmadia professzor véleményéhez fontosnak tartotta a gyakorlati szempontot; az összefoglaló adatokra is szükség van, de a lexikális rész pótolhatatlan. Egy további kötet szerkesztésénél ennek a résznek a bővítéséről érdemes gondolkodni. Az újabb adatok bővítése, egyes tábláknak némi kiegészítése vagy jegyzetek közlése szük-

séges és fontos. Gondolt arra, hogy nem lenne-e helyes községenként utalni arra, hogy milyen az elvándorlás, — ami megtörténik a legújabb adatok beillesztésénél. Több gazdasági jelzőszámot kellene beiktatni, pl. a bányászat és az ipar különválasztására. A földterületekre nézve hasznosnak tartaná annak rendszeres közlését, hogy a földreform előtt a község mekkora része volt nagybirtokterület, és valamilyen adatot a termelősövetkezetekről és az állami gazdaságokról. Az egyes községek gyakran összefüggenek más településekkel, nagy az ingázás, talán érdemes lenne egy nagyobb város környékére utaló kimutatást készíteni ezzel kapcsolatban. Népegyedünk történetében három nagy törés volt, az 1873. évi kolerajárvány és a két világháború, — ezeket az adatokat érzékeltetni kellene. Felszólalása további részében arról szolt, hogy a kötet nagyon jó áttekintést ad a régi és újabb időről. Az újabb adatanyag szempontjából hasznosnak gondolná azon táblák körének bővítését, amelyek jelzik, hogy a községek száma hogyan oszlik meg a népességfejlődés és a foglalkozási ágak szerint. Többet kellene kapni — akár a bevezető fejezetekben — az életkorra vonatkozó adatokról. A népesség fejlődésére több táblázatot kapunk, amelyek azonban nem mindig világosak, egységesebb eljárást javasol. Fontos a könyv bibliográfiája, — még most is nagyon kevésnek tartja. Itt a maximumra kellene törekedni. A képek szépek, hasznosak és tetszetősek, de fontosabbak lennének a térképek.

Dr. Sinkovics István hozzászólásában utalt arra a megállapításra, amit a szerzők tettek a mű elején, hogy tíz évig dolgoztak a kötetben. Aki átnezi, az megérti, hogy valóban nagy munka fekszik a kötetben. Az elmondottakhoz hozzáfűzte, hogy e műnek nemcsak helytörténeti jelentősége van, hanem már ez a kötet is anyagot ad a fejlődés általános törvényeinek megismeréséhez. Kiemelte, hogy a kötet szerkezete világos, könnyen áttekinthetően adja az anyagot, jól használható. Fontos az a módszertani segítség, amelyet a kutatók számára nyújt. Bírálataiban kitért arra, hogy a különböző források értékének meghatározásánál gondolni kellett volna arra, hogy az úrbéri táblák a lakosság 60 százalékat nem tartalmazzák. Felvetette, hogy a kutatómunka milyen értékes lehetőséget kínál a szomszéd országok tudományos munkásaival való együttműködésre. Már a Veszprém megyei kötetnél fel lehetett volna használni a csehek közreműködését. Teljesen egyetértett Éri elvtárrsal, hogy nagyobb szervezetet kellene létrehozni és egyszerre több megyére kellene

gyűjteni az anyagot. Feljegyezte, mint hiányosságot, hogy csak a ma élő helységeknek adja a névsorát, szerinte nem jelentene sem terjedelemben, sem munkában olyan nagy eltérést, hogy érdemes lenne az elpusztult helységekről lemondani. Kifogásolta, hogy 1527-tel kezdődik a kötet, szerinte az 1526 előtti anyagot is be kellett volna venni. Felvetette, hogy milyen más volna, ha nem Csánkyra való hivatkozással kezdődne egy-egy helység jellemzése. Az V. fejezet a népmozgalom címet viseli. Itt nem érti, hogy miért 1910-től kezdik a szerzők az adatok bemutatását. Jóval korábbról lehetne adatokat felsorakoztatni, ha nem is a megye egész területéről. Helytelennek tartja ő is a földrajzi nevek elhagyását, a következetesség szempontjából helyes lett volna közzétenni. Kitűnő térkép-vázlatok készültek, de hiányzik a hegy- és vízrajzi térkép. Úgy látja, hogy a szerzők felhasználták az 1815—1820-as összeírást, de ezekből sokkal többet lehetne értékesíteni, mert az ott tett megjegyzések a községek egész problémájának a megértéséhez fontosak. Az általános irodalmat nem tartja szerencsésnek. Nem elég betűrendbe szedni az irodalmat, külön kellene sorakoztatni a Veszprém megyére vonatkozó leírásokat. Bizonyos hiányosságokat lehet felfedezni egy átolvasásra is. Gerő László munkája pl. Magyarország várépítéséről nem szerepel. Ha nemcsak tudósok számára készült a kötet, akkor lehetőleg ritkítani kellett volna az idegen szavakat. A történeti statisztika forrásaihoz készült egy magyarázó jegyzék, ilyen kellett volna itt is. Országosan ismerjük, hogy a jobbágyfelszabadításkor mekkora föld volt a majorsági és mekkora volt a jobbágyok kezén. Nem lehetne-e ezt a rendkívül fontos problémát megyénként megvilágítani? Szerinte a XVI—XVII—XVIII. század nem válik el eléggé a bevezető részben és odavezet, hogy itt-ott elsietett általánosítások vannak. Azt is kiemelte, hogy máshol is mutatkozik elsietett általánosítás, pl. a bevezető részben, ahol arról beszélnek a szerzők, hogy a jobbágyok eladnak irtásokat vagy más földeket, azt mondják hogy itt érvényesül Werbőczy könyve. De ez tartalmilag nem helytálló, mert bizonyára egy tömeg adatot lehetne ellene felhozni. Ilyen jelenségekkel találkozunk, de ez a jobbágy általános helyzetét nem befolyásolja. Nem tud egyetérteni azzal, hogy a nemességén kívül eső tömegeket „nem nemesi” osztálynak nevezik, ilyen nem volt.

Dr. Bakács István bevezetőben a helytörténeti irodalom helyzetével foglalkozott, majd megállapította, hogy a helytörténeti lexikonok bírálata

előtt mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy mi is e lexikon feladata? Szerinte az, hogy segítséget nyújtson a helytörténetíróknak, akik az adott helység történetével kívánnak foglalkozni. Neki az a véleménye, hogy a szerzők önmérsékletet voltak kénytelenek gyakorolni. Ez nem jelenti azt, hogy az előzőkben elhangzott észrevételek nem megszívlelendők. Gondol a maga szempontjából arra, hogyha meg akar tudni valamit, azt keresi, hogy a helység mikor keletkezett. Osztrák szomszédaink Burgenland Landestopografie-ját adták ki, a kötetnek kb, az a szerkezeti felosztása, mint a veszprémi köteté. Az első kötet 423 lap volt, a második kötet 1123 oldal. Az 1910-es statisztikában megnézte, hogy az a két terület, amellyel a lexikon foglalkozik, területileg majdnem azonos. Terjedelemben mégis milyen nagy a különbség. Nem szabad azt elfelejteni, hogy pl. Csánky, amikor hozzákezdett munkájához, az elsőben 20 vármegyét dolgozott fel, a másodikban kevesebbet. A lexikonok ne akarjanak helytörténeti munkát pótolni, hanem ismertetésre szolgáljanak. Ebből az következik, hogy sokkal célszerűbb volna ezt a munkát szervezettebbé tenni, mert gondoljunk csak a hiteles helyi anyag átnézésére, több megyére terjedő anyagot néznék át egyszerre, a munkatársak nemcsak egy megyének az adatai dolgoznak fel s így a munka gyorsabbá, eredményesebbé válna. A levéltári források nem megyénként tagolódnak.

Az a véleménye, hogy a veszprémi úttörő kötet, természetes, hogy vannak hiányosságai, de azt a célt, amelyet kitűzött, hogy lexikonszerűen tájékoztassa az olvasót, megvalósította.

Dr. Lakatos Ernő kiemelte a munka úttörő jellegét és azt a meggyőződését, hogy a lexikon európai szinten is kiváló munka. Az NDK-ban készült munka meg sem közelíti ezt. Felvetette, hogy mi az a terület, amelyet egy ilyen lexikonnak tartalmaznia kell. A szerzők Veszprém megyének régi hagyományos területét vették. Ő ezt a maga szempontjából elfogadni nem tudja. Ha Pest megyét dolgozza fel, nagyrészt Bács-Kiskun megyére vonatkozó adatokat talál. Lehetséges, hogy a megyék változnak, de a kutatás helyi erők támogatásával folyik, éppen ezért hangsúlyozza, hogy Pest megye nem támogatná azt az elképzelést, hogy a szobi járás kimaradjon. Itt egy ilyen kiadvány esetén mind a két megyei tanácsot érdekelte kell tenni. A másik megjegyzése a bevezetéssel volt kapcsolatos. Ő egy lexikon-jellegű bevezetést tart helyesnek. A munka nagyon hosszú időre készült, lehet talán egy évszázadra, nem felesleges, amit erre anyagiakban

ráfordítanak. Az olvasó várja a többszínű nyomást is. Egy előző felszólaló azt javasolta, hogy bizonyos statisztikai adatokat hagyjunk ki belőle, mert más statisztikai kiadványokban is megvannak. Áttekinthette két megye könyvtárát, de ott nincsenek meg ezek a statisztikai források. Egy helytörténeti lexikon minden község könyvtárába el fog kerülni és amire kíváncsiak, hogy pl. mennyi volt a népesség bizonyos években, egyszerűen képtelenek megállapítani, ha a lexikonból kimaradt.

Degré Alajos a legérdemibb kérdésekben Bakács Istvánhoz csatlakozott és kijelentette, hogy a lexikon célját elérte. Természetes, mint vidéki levéltáros, a kutatók segítségét várja a lexikontól, hogy az anyaggyűjtésnél felhasználta, de a lexikon keretébe bele nem férő forrásmunkákat is jegyezzék fel. Sokan dolgoznak helytörténeti monográfiákon. Hiányolja magának a lexikonnak a bevezető részében egy áttekinthető közigazgatási leírást. Végül Sinkovics professzornak válaszolva megjegyezte, hogy az „in apacitas possessorium” nem Werbőczinél, hanem ma Planum Tabularum-ban van. Érdekes, hogy Veszprém megyében a XVII. században ellenkező gyakorlat volt.

Molnár Lajos néprajzkutató kívánatosnak tartotta, hogy Magyarország összes megyéjének lexikona egyszerre készüljön el. A helységek helybeli természeti adottságait ő is térképen kívánta volna szemléltetni. Ember Győző könyvével is hiányolta a térképet. Ilyen jellegű munkáknál nélkülözhetetlen a történeti földrajzi térkép. Természetes dolog, hogy ez abban az esetben valósítható meg, ha valójában egyszerre fognának hozzá több megye elkészítéséhez.

Dr. Kenéz Győző tanár írásban benyújtott referátumában megjegyezte, hogy a lexikon előkészületi munkálatai olyan időben folytak — a személyi kultusz időszakára gondolt —, amikor éppen és elsősorban a társadalomtudományok területén dogmákká merevített elvek gátolták a kutatott téma és a feltárt adatok által biztosított lehetőségek teljes kibontakozását. Az a tény tehát, hogy a szerzők koncepciójukat ennek ellenére képesek voltak töretlenül megvalósítani, tudományos bátorságukat és elhűségüket is bizonyítja. A didaktikus kérdésével kapcsolatban hangsúlyozta, hogy a helytörténet, mint tudományág, napjainkban fellendülőben van, ám ez a lendület nemcsak pozitívumokat hoz, hanem eltévelyedések veszélyét is magában rejt. A félig vagy egészen műkedvelő, többet ártó, mint használó helytörténészkedés megzabolására, okos korlátok közé

szorítására permanens kísérletek folynak. Ilyesféle kezdeményezés volt 1960-ban a Történelemtanítás (a Művelődésügyi Minisztérium minden általános és középiskolába eljutó módszertani szaklapja) szerkesztősége részéről, amikor cikket közölt a helytörténeti kutatómunka módszeréről. Nézete szerint kitűnő módszertani útmutató is lett a lexikon és senkinek sem kellett csalódnia, aki ezt várta tőle. Elveket tanulhat meg belőle forgatója. Megtanulja, hogy mindenekelőtt a kiadott, már eddig megjelent szakirodalmat kell átnéznie s csakis azután szabad írásos, levéltári forrásokhoz nyúlani. Itt is megvan a gradáció: első a helyi, majd a megyei, azután az országos anyag. Végül: láthatja az egyes településeknél, milyen szempontok szerint legcélszerűbb dolgozni az adott helyre települt démosz életét, mi maradhat el, s mi nélkül nem demo-gráfia a demográfia! Nagyon helyes az, ha mi, szakemberek egymásközt minuciózus pontossággal bíráljuk a lexikonnak akár minden mondatát, de ne felejtjük el azt sem, hogy — mint Éri kollégánk finoman utalt is rá — közben a ma élő démoszok javában szavazák meg saját régi démosz-elődjük történetének a feltárására az anyagi támogatást, s mégiscsak döntő szempont, gyakorlati szempont az, amikor minta van, amit kezükbe adjunk, és van módszertani útmutató, amit követhetnek!

Kenéz Győző is fontosnak tartja a levéltári kutatások koordinációját. Véleménye szerint a kutatások több megyére történő kiterjesztése nem képzelhető el másként, mint maggal, mely később esetleg intézetté lenne fejleszthető, s melyet megfelelő helyre, a Statisztikai Tanszékre kellene telepíteni, és amely a kutatómunka mellett a koordinációra is megkeresné a lehetőségeket, akadémiai égisz alatt. A kutatómunka koordinációja sok tapasztalatot és igen sok tudományos tapintatot is követel.

Befejezésül megállapította, hogy a helytörténeti lexikon, ha nevében lexikon is, technikai kivitele, megszerkesztése merőben új feladat elé állította az Akadémiai Kiadót és az Akadémiai Nyomdát egyaránt. Ezeket pedig mind a Kiadó, mind a nyomda kitűnően oldotta meg.

Dr. Gyimesi Sándor aspiráns megemlítette, hogy Borsod megyében megkezdődtek egy olyan megyei monográfia munkálatai, amely az 1920 utáni fejlődésre egy lexikonszerű munkát jelentene. Helyes lenne, ha ezt a munkát koordinálnák a helytörténeti lexikkal. Ez nem történt meg.

A referátumokra és hozzászólásokra elsőként dr. Kovácsics József válaszolt.

Megköszönte azt a sok észrevételt, tanácsot, amit a könyv bírálói tettek. Külön is megköszönte Éri István sokoldalú, elmélyült bírálatát, mely nemcsak a Veszprém megyei lexikon szempontjából, de az egész magyar helytörténetírás szempontjából is igen értékes. Azok az észrevételek, melyek a vitán elhangzottak, véleménye szerint részben hasznosíthatók lesznek a további köteteknél. Válaszában a helytörténeti lexikon céljából indult ki. A szerzők azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy a mohácsi véstől eltelt korszakra vonatkozóan tájékoztatást nyújtsanak a települések keletkezéséről, fejlődéséről, pusztulásáról lexikális rövidséggel. A legfontosabb igény e célkitűzésben az volt, hogy a települések lakóinak életét mutassák be. Az emberek élete meghatározott közigazgatási egységekben folyik. Kifejtette, hogy akkor tudjuk helyesen szolgálni a történettudományt és más tudományokat, ha az emberi életviszonyokat, a népesség életét, gazdálkodását meghatározott földrajzi környezetben vizsgáljuk. Az a fejlődési folyamat, amit a lexikon felölel, nagyon sok törést mutat be. A veszprémi községeknél nem egy egyenes vonalú fejlődés mutatkozik, hanem egy visszafejlődő, stagnáló kép észlelhető. A bajokat orvosolni akkor tudják a szakemberek, ha ismerik azokat az okokat, amelyek ezen települések stagnálásához vezettek. Egy lexikonban az a fontos, hogy a legjelentősebb mozzanatokot ragadjuk meg, az összes tényezők bemutatására nincs lehetőség. Válogatni kellett a forrásokban és helyesen fejezte ki Bakács István, józan önmérsékletet kellett tanúsítani a források közlésénél, amit azután könnyűvé tett, hogy az Akadémiai Kiadó meghatározta az ívterjedelmet. Itt válaszolt arra, hogy mindazok a jogos javaslatok, amelyek a települések földrajzi helyzetének pontosabb, világosabb bemutatására vonatkoztak, helytállóak. A szerzők megkíséreltek több térképet közölni, meg is rajzoltatták ezeket, de a mellékletek még jobban drágították volna a kötetet. Így került sor elhagyásukra. Azt a törekvést szeretnék megvalósítani, hogy nagyobb településekre vonatkozóan a jövőben térképeket is közöljenek. Egyetért azokkal a javaslatokkal, amelyek arra irányultak, hogy nagyobb apparátus vegye ki részét az ilyen munkából. Az ő véleménye az, hogy egyetlen további megye elkészítéséhez sem szabad hozzáfogni addig, amíg az illetékes megyei szervek a legteljesebb támogatást nem helyezik kilátásba. A Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya nemrégiben kiadott egy felhívást azon múzeumok részére, amelyek területén ilyen jellegű kutatások

folynak, hogy kapcsolódjanak be a helytörténeti munkába, tartsák hivatali feladatuknak. Milyen jó lenne, ha a Könyvtári Főosztály hasonló utasítást adna ki. Jó lenne a feladatokat úgy megosztani, hogy a helytörténeti lexikon profiljába eső egyes munkákat, a földrajzi anyag gyűjtését a MTA Földrajztudományi Intézete, a helynévanyagokét a Nyelvtudományi Intézet végezné. Ilyen szervezethez mellett nagyon könnyű lenne elkészíteni a megyék lexikonjait, és ha a Tudományos Akadémia, vagy más szerv vállalja az ilyen munkák szervezését, előbbre fogunk jutni. Magunk tettünk ilyen jellegű javaslatot a Művelődésügyi Minisztériumnak, a MTA-nak, a Hazafias Népfrontnak, a TIT-nek, a Minisztertanács Titkárságának és megpróbáltuk az illetékes szervek figyelmét felhívni arra, hogy tartsák fontos feladatuknak e kutatásokat. A lexikon időbeli cenzúrára vonatkozó javaslatokra megjegyezte, hogy egyik javaslat az volt, hogy menjünk vissza a mohácsi vész előtti időre és hasznosítsuk azt az anyagot, amelyet Győrffy munkái hoznak, másrészt fogjunk hozzá az okleveles anyag feldolgozásához is. Zala megyénél könnyebb a helyzet, mert rendelkezésre áll Holub középkori anyaggyűjtése. A többi megyénél az szabja meg a lehetőséget, hogy rendelkezésre állnak-e olyan kutatási erők, amelyek ennek a feladatnak az elvégzésére vállalkozni tudnak. Veszprém megye kutatásait két fő végezte csupán. A másik ok, amiért a szerzők mellőzték az 1526 előtti időszakot az, hogy számszerű források a mohácsi vészt megelőző időszakból nincsenek. Egyetért Sinkovics professzor javaslatával, hogy az anyakönyvi adatoknál célszerűbb lett volna korábbi időszakot is érinteni és nem 1910-zel kezdeni. De sajnálattal kell közölni, hogy nincsenek feltárva ezek az adatok. Egy község teljes lakosságára nézve, ha vegyes felekezetű a lakosság, nem lehet teljes képet kideríteni, a népmozgalomra még levéltári források alapján sem. A különböző felekezetek más-más időpontban kezdték meg az anyakönyvezést. Állami anyakönyvezésünk csak 1896-ban indult meg. Még a KSH-nál és az Országos Levéltárnál sincsenek összegyűjtve ezek az adatok. Kissé túlzásnak tartja azokat az igényeket, melyeket e tekintetben a bíráló támasztott két kutatóval szemben. Zalánál kísérlet történik, hogy a XVIII. századtól kezdve, mégpedig olyan községeknél, ahol az anyakönyvezés folyamatos volt, kigyűjtsék az adatokat. Persze más kérdés a publikáció kérdése. A kigyűjtött adatok a községek dokumentációjában rendelkezésre állnak, nem biztos, hogy közlésre is

kerülhetnek. Hogy 1940 után miért nem közöltek adatokat? Nem lehetett hozzáférni a hivatalos statisztikai dokumentumokhoz. Egyetértett azzal is, hogy jó lenne a demográfiai adatokat jobban kibővíteni. Azonban itt mindig azt a kérdést is szem előtt kell tartani, hogy a lexikon nem demográfiai kötet, az önmérséklet itt is fontos. A legtöbb adat, amit dr. Thirring Lajos hiányolt, a veszprémi múzeumnál tárolt gyűjtésben rendelkezésre áll. Azt a kérdést, hogy a bevezetés helyes-e vagy nem helyes, véleménye szerint lehetne vitatni. Olyan megyénél, ahol van megyei monográfia, elmaradhat esetleg. Amikor a kézirat elkészült, nem volt bevezetés, a kötet lektorai kívánták és a szerzők is úgy gondolták, hozzátartozik egy ilyen kötethez. Azt lehet vitatni, hogy a bevezetést méginkább településtudományi szemlélettel kell megtölteni, mint eddig, mert a demográfiai szemlélet erősebben érvényesült.

Ila Bálint válaszában néhány tárgyi kérdés szorított. Így arra, hogy hogyan kellett volna felhasználni azt a sok irodalmi anyagot, amit a szerzők hoztak felszínre. A másik szervezeti kérdés. A hozzászólók úgy látják, hogy a szervezésnél kellene segíteni. Ha nem kell két embernek vesződni vele, gyorsabban érhetnénk el eredményt. Ami a felvetett problémákat illeti, az együttműködésre is nagy szükség volna, Jugoszláviával és Ausztriával is. Egy nagy szervezet működik ezen országokban, külföldre is küldenek kutatókat. Megemlíti, hogy Csehszlovákiában 1963-ban volt egy történeti kongresszus és ott mutatkozott is hajlam az együttműködésre. Ez is elősegítené a célt. Felmerültek különböző problémák, mint pl. az, hogy miért áll a következő kitétel a lexikonban: „a jobbágyok adták-vették a földet” — ez is helyi jelenség, több esetben találkozott olyan megjelöléssel, hogy a jobbágy három nemesi telket vett. Zalában is van ilyen jelenség. A XVI—XVII. század bizonytalan viszonyaival magyarázta, akkor még a jogviszonyok lényegesen lazábbak voltak, mint később. Felvetődtek a földrajzi nevek. Ila Bálint szerint felvethető, hogy a földrajzi nevek beletartoznak-e az ilyen kötetbe. A szövegből sokat el kellett hagyni, ez is áldozatul esett a spórolásnak. Teljesen egyetért azzal, hogy a forrásanyagot részletesebben kell feltüntetni. Ez is takarékosági szempontok miatt történt így. A pecsét-mellékletekkel kapcsolatban hangsúlyozta azt, hogy ezek beiktatására a tördelés után került sor. Az üres helyekre lehetett pecsétet betenni. A helynevekről sok szó esett. Győrffy György szerint a helynevek etimológiája kérdés, hogy beletartozik-e

a lexikonba. Sinkovics István felvetette, hogy lehetne a népesség mezőgazdasági statisztikai adatait vizsgálni a XVIII. századból. Sajnos, ezek nehezen formálhatók statisztikai adatokká, azért maradtak ki.

A vitát dr. Beér János összegezte.

Örömmel állapította meg, hogy a mű módszerét, használhatóságát, értékét illetően a vélemények pozitívak voltak. Ez, véleménye szerint azért lényeges, mert a Jogi Karnak egyik tanszékvezetője volt a kötet szerkesztője, e sorozat elindítója, egyben a kötet egyik szerzője. A vita azt is tükrözte, hogy a helytörténeti kutatásoknak növekvő jelentősége van. Hozzátette, hogy századunkban a határterületi tudományok nagyon is előtérbe léptek. A határterületeken való kutatás a tudományos haladás jelentős tényezőjévé vált. Ezt ebben a munkában is fel lehet fedezni, hiszen egy új műfajt hozott létre a különböző rokontudományokból.

A vita fő célja az volt, hogy a további munkának adjon segítséget. E tekintetben igen hasznosnak nevezhető, hiszen a bírálók, hozzászólók megjegyzései alapján sok érdekes, hasznos szempont merült fel, amit a további köteteknél hasznosítani lehet.

Kiemelte Beér professzor azt is, — a bírálatokkal egyetértőleg —, hogy ennek a nagy és országos jelentőségű vállalkozásnak a sorsát nem szabad két ember lelkesedésére bízni. Ha továbbra is két ember dolgozik a helytörténeti lexikonok munkálatain, két emberöltő is kevés lesz ahhoz, hogy az összes megye elkészüljön. A kisipari módszerekről át kell térni a fejlettebb módszerekre. Sokkal határozottabb együttműködést kell kialakítani a munkában érdekelt szervek — így a Művelődésügyi Minisztérium, az Országos Levéltár és a Kiadói Főigazgatóság — között.

Sinkovics professzorral egyetértőleg nagyon lényegesnek tartotta ő is a szomszéd országokkal való együttműködés megszervezését. Azt gondolnám — mondotta befejezésül Beér professzor — annyiban segíthetnénk a vita alapján a kutatások fokozottabb hogy elküldjük a vita összefoglalóját az illetékes szerveknek azzal a javaslattal, hogy hozzanak létre valamilyen kooperációt a további munkálatokhoz.

Megköszönve a szerzőknek a hosszú évek alatt kifejlesztett értékes kutatómunkáját, s az elért jelentős tudományos eredményt, az ankét résztvevőinek a megjelenést — az ülést bezárta.

D. Nagy Katalin

Der im J. 1964 herausgegebene Band des Oberarchivars **Bálint Ila** und des Universitätsprofessors **József Kovacsics**, zusammengestellt mit der Arbeit von mehr als zehn Jahren, wurde durch die wiss. Kommission der juristischen Fakultät der Eötvös Loránd-Universität Budapest zur Diskussion gestellt. Die Diskussion erfolgte im April 1965. Von den Vertretern der verschiedenen Wissenschaftszweige nahmen an dieser Diskussion etwa vierzig Fachleute teil. Dr. Andor Csizmadia, Dekan der Universität Pécs, Dozent Dr. Ernő Wallner und István Éri, Direktor der Museen des Komitates Veszprém, sind aufgefordert, zur Sache zu sprechen. Die Kritik des letzteren wird in diesem Band der Mitteilungen der Komitatsmuseen Veszprém volltextlich mitgeteilt. Ausser diesen Fachleuten nahmen an der Diskussion Historiker, Geographen, Statistiker, Bibliographen und Archivisten teil.

Alle Redner haben die bahnbrechende Bedeutung des Bandes für die ungarische Fachliteratur gewürdigt. Die vom Jahre 1527 an bis zu unseren Zeiten bearbeitete Menge von Daten gewährt den Fachleuten der verschiedensten Wissenschaftszweige eine reichliche Orientierung in der Vergangenheit und im heutigen Stand der Ansiedlungen des Komitates. Die Vielseitigkeit des Buches ermöglicht eine erschöpfende Kenntnis der geschichtlichen Wahrheit.

Durch die Verwendung der Methode der geschichtlichen Statistik und der Soziologie ermöglicht es die Schilderung der Entwicklung der einzelnen Dörfer, Städte, wohl auch des ganzen Komitates, oder der einzelnen, abgeschlossenen, typischen Gegenden desselben.

Es ist dieser Band ein Handbuch. Es war das Hauptziel der Verfasser, die weitere Detailforschun-

gen zu fördern. Dadurch ist die Mitteilung der reichlichen, aber gut auserwählten Angaben, sowie die der bibliographischen und archivischen Zeichen begründet. Die Rezensenten waren einig darin, dass die unbedeutenden Mangelhaftigkeiten, wenn solche hier und da überhaupt vorhanden wären, neben den hervorragenden Vorzügen des Buches verschwinden. Deshalb wäre es notwendig, der Fortsetzung dieser Unternehmung für alle Komitate des Landes Sorge zu tragen.

Mit Rücksicht auf die riesig grosse Menge des durchzuforschenden Quellenmaterials ist unbedingt notwendig, eine organisierte Gruppe der Fachleute der Hauptstadt und der Provinz in die Arbeit einzusetzen, uzv. auf Grund von einheitlichen Gesichtspunkten. Diesbezüglich wurden in der zweiten Gruppe der geäusserten Meinungen Vorschläge gemacht. Im Hinblick auf das Landesinteresse haben die Anwesenden für notwendig gefunden, dass diese hochinteressante Unternehmung unter den Direktiven der Ungarischen Akademie der Wissenschaften und mit Konzentration von allen persönlichen und materiellen Kräften fortgesetzt wird. Mehrere Redner haben bei der Würdigung des Bandes auf die ähnlichen Initiativen der Nachbarländer hingewiesen und einige Vergleiche gezogen. Es wurde auch festgestellt, dass bei der Zusammenstellung der nachfolgenden Bände und beim Sammeln ihres Materials eine enge Verbindung mit den Fachleuten der Nachbarländer unbedingt ausgebaut werden soll.

Nach den Antworten der Autoren wurde die Diskussion durch den Präsidenten der wiss. Kommission der Universität unter Würdigung der zehnjährigen, opferwilligen Forschungsarbeit der Autoren zusammengefasst und abgeschlossen.

Katalin D. Nagy